

KATEŘINA KROUPOVÁ A KOLEKTIV

PEDAGOGIKA

Slovník speciálněpedagogické terminologie

VYBRANÉ POJMY

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Kroupová, Kateřina

Slovník speciálněpedagogické terminologie : vybrané pojmy /

Kateřina Kroupová a kolektiv. -- Vydání 1.. -- Praha : Grada,

2016. -- 328 stran

ISBN 978-80-247-5264-8

376 * 81'373.46 * 811.162.3 * 811.111 * 811.112.2

- speciální pedagogika
- oborová terminologie
- čeština
- angličtina
- němčina
- výkladové slovníky
- terminologické slovníky
- vícejazyčné překladové slovníky

376 - Výchova a vzdělávání zvláštních skupin osob [22]

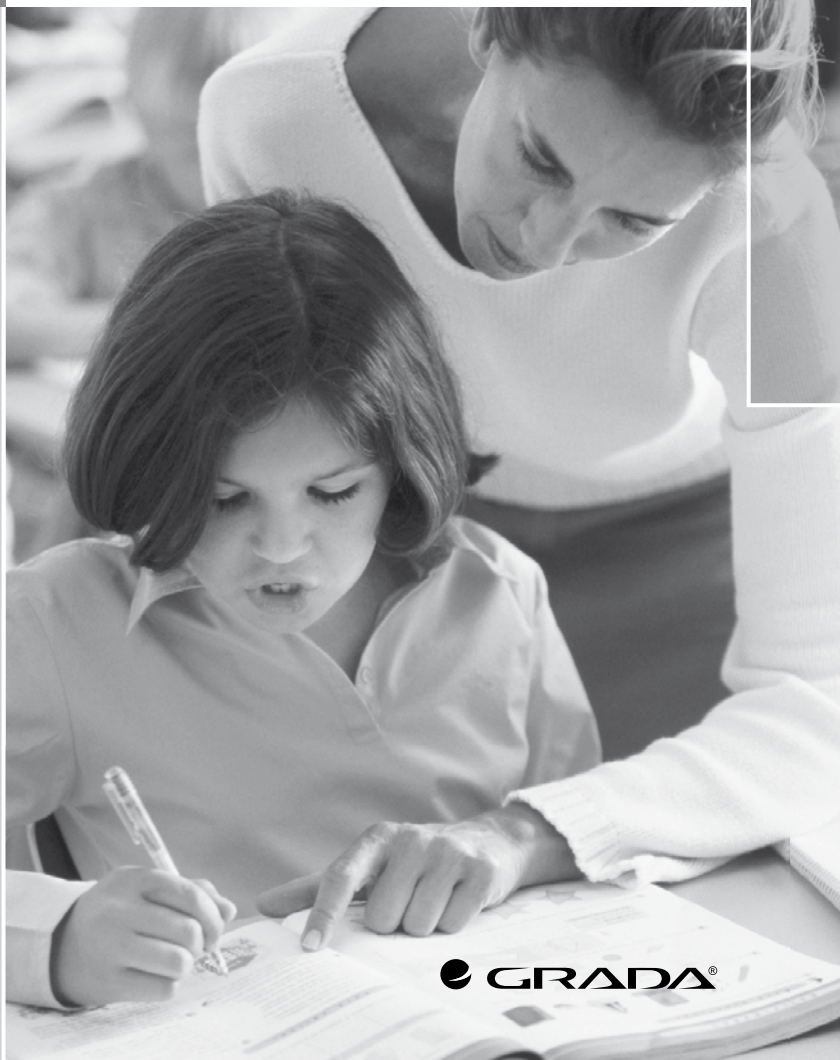
81 - Lingvistika. Jazyky [11]

KATEŘINA KROUPOVÁ A KOLEKTIV

PEDAGOGIKA

Slovník speciálněpedagogické terminologie

VYBRANÉ POJMY

 GRADA®

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

*Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **tretně stíháno**.*

PhDr. Kateřina Kroupová, Ph.D., a kolektiv

SLOVNÍK SPECIÁLNĚPEDAGOGICKÉ TERMINOLOGIE

Vybrané pojmy

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

www.grada.cz

jako svou 6306. publikaci

Autorský kolektiv:

Mgr. Lenka Baše

Mgr. Adéla Hanáková, Ph.D.

Mgr. Kristýna Krahulcová, Ph.D.

PhDr. Kateřina Kroupová, Ph.D.

Mgr. Eva Martinková, Ph.D.

Mgr. Lucia Pastieriková, Ph.D.

PhDr. Vojtech Regec, Ph.D.

Mgr. Michal Růžička, Ph.D.

Mgr. Eva Urbanovská, Ph.D.

Mgr. Jana Vožechová, Ph.D.

Recenzovali:

prof. PhDr. PaedDr. Miloň Potměšil, Ph.D.

doc. PhDr. Eva Souralová, Ph.D.

Odpovědný redaktor Zdeněk Kubín

Korektury anglické terminologie Mgr. Ivana Lištiaková, Ph.D.

Sazba a zlom Milan Vokál

Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka

Počet stran 328

Vydání 1., 2016

Vytiskla tiskárna FINIDR, s.r.o., Český Těšín

© Grada Publishing, a.s., 2016

Cover Photo © allphoto.cz

ISBN 978-80-271-9345-5 (ePub)

ISBN 978-80-271-9344-8 (pdf)

ISBN 978-80-247-5264-8 (print)

Obsah

Úvod	7
Terminologie z oblasti obecné speciální pedagogiky	9
<i>Vojtech Regec</i>	
Terminologie z oblasti speciální pedagogiky osob se zrakovým postižením	49
<i>Kateřina Kroupová</i>	
Terminologie z oblasti narušené komunikační schopnosti	99
<i>Adéla Hanáková</i>	
Terminologie z oblasti speciální pedagogiky osob se sluchovým postižením	127
<i>Eva Martinková</i>	
Terminologie z oblasti speciální pedagogiky osob s omezením hybnosti ..	153
<i>Eva Urbanovská</i>	
Terminologie z oblasti speciální pedagogiky osob s mentálním postižením	181
<i>Lucia Pastieriková</i>	
Terminologie z oblasti speciální pedagogiky osob s psychosociálním ohrožením a narušením	221
<i>Michal Růžička, Jana Vožechová</i>	
Terminologie z oblasti specifických poruch učení	239
<i>Adéla Hanáková</i>	
Terminologie z oblasti vzdělávání dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných	257
<i>Lenka Baše</i>	
Terminologie z oblasti terapií ve speciální pedagogice	279
<i>Kristýna Krahulcová</i>	
Seznam hesel	311

Úvod

Vážení čtenáři,

více než 1 000 hesel obsažených v publikaci, kterou právě držíte v rukou, odráží soudobý stav speciální pedagogiky a poskytne vám terminologické minimum z tohoto oboru. Naleznete zde odborně definované a současně srozumitelně popsané klíčové speciálněpedagogické pojmy a jejich terminologické protějšky v anglickém jazyce. Díky členění na jednotlivé specializované oblasti speciálněpedagogického působení vám tato kniha umožní rychlou a efektivní orientaci. Zejména pro studenty pedagogického a speciálněpedagogického zaměření se stane žádanou studijní pomůckou orientačního charakteru. Tento lexikon s vámi v podstatě „poroste“ – od základů speciální pedagogiky na střední škole přes studium speciální pedagogiky na vysoké škole až k vybrané specializaci a přímému působení v praxi.

Vzhledem k současné situaci terminologické diverzity a roztržitosti lze bohužel předpokládat, že řada prezentovaných pojmů ztratí velmi rychle svou aktuálnost a zastará. Nicméně i přesto doufáme, že se tato publikace stane oporou nejen ve vašem studiu a přínosem pro váš profesní růst, ale i obohacením celkového rozvoje společnosti směrem k inkluzivním idejím.

Věříme, že pro vás tento slovník bude velmi rychlým, přehledným, optimálně strukturovaným, a zejména pak efektivním zdrojem nových poznatků.

S přáním přínosného užívání této publikace

kolektiv autorů

Terminologie z oblasti obecné speciální pedagogiky

Vojtech Regec

A

aberrace

(angl. *aberration*; lat. *aberratio* = zbloudění, odchýlení)

Odchylka, výchylka, úchylka; nejčastěji od průměrného výskytu vlastností a znaků, od funkčního, sociokulturního nebo morálního standardu [11]. Termín aberrace se používá ve všeobecném významu, proto mívají názvy ještě bližší označení [4]. (1) *Biol.* odchylka tvaru nebo funkce organismu, která není v souladu s typem (např. chromozomová aberrace), procesy, jejichž prostřednictvím dochází ke změně tvaru a/nebo struktury chromozomů. Lze je klasifikovat jako numerické nebo strukturní (např. duplikace, inverze, translokace); vrozené nebo získané (kupř. Downův syndrom, Turnerův syndrom, Klinefelterův syndrom) [11]. (2) *Lék.* odchylka, úchylka od normálního stavu. (3) *Genet.* strukturní změna chromozomů (chromozomová mutace). (4) *Fyz.* odchylka od ideálního zobrazení způsobená optickými vlastnostmi optické soustavy (čochy) a vlnovou povahou světla (chromatická aberrace). (5) *Astron.* odchylka světelného paprsku způsobená skládáním rychlosti světla a pohybu pozorovatele (denní, roční, sekulární). (6) *Práv.* zvláštní případ skutkového omylu v trestním právu. (7) *Zool.* poddruhová jednotka používaná pro barevně nebo kresbou odlišené formy živočichů [16].

abnormalita

(angl. *abnormality*; lat. *ab* = ne, *norma* = pravidlo, měřítko, předpis)

Signifikantní nenormálnost, nepravidelnost, odchylnost nebo zvláštnost; výraznější odchylka od obvyklého (typického) jevu, vlastnosti, formy, odchylka od stavu zdraví nebo také od norem a hodnot uznávaných danou společností [40]. Ve vztahu k osobnosti můžeme abnormalitu vymezit prostřednictvím těchto pěti znaků: „(1) porucha dynamické rovnováhy

mezi osobností a prostředím; (2) porucha v jednotné koordinaci psychických procesů a činností, zejména různých potřeb osobnosti; (3) porucha výběrového charakteru potřeb, neschopnost jednotného výběru životně významného cíle nebo cílů; (4) narušení jednotné relativně stálé struktury osobnosti v procesu jejího vývinu a změn; (5) narušení psychiky jako energetického systému (v její distribuci a plynulém uvolňování energie)“ [Syřišťová, 1972, in 15, s. 58–59].

abreakce

(angl. *abreaction*; lat. *ab* = od; *re* = opak, proti; *agere* = jednat, činit)

(1) Odreagování; katarzní, očistná metoda. (2) Skupina technik (vypracovaných S. Freudem aj.), Breuerem rozvedených především v dynamické psychoterapii chicagské školy. Podstatou abreakce je opětovné prožití původního zážitku (patogenní zkušenosti v terapeuticky navozené situaci). Cílem je dosažení katarze (uvolnění emočního napětí a úzkosti). V psychoterapii se rozlišuje více abreaktivních technik, např. za spolupůsobení psychofarmak, pomocí hypnózy i ve skupinové formě psychoterapie [4, 11].

absence

(angl. *absence*; lat. *absens* = nepřítomný)

(1) Nepřítomnost, chybění. (2) Náhlá, několik vteřin trvající ztráta vědomí, která není doprovázena pádem. Postižený jedinec si nepamatuje, co se během absence událo, okolí si jí ani nevšimne; příznak určitého druhu epilepsie [11].

abstinence

(angl. *abstinence*; lat. *abstinentia* = zdrženlivost)

(1) Stav, kdy se jedinec vědomě a ze své vůle naprosto zřiká užívání účinné látky nebo činnosti. Důvody mohou být etické, rozumové či zdravotní (např. abstinence alkoholová, léková, pohlavní atd.). (2) Absti-

nence sexuální – nepřítomnost pohlavních styků či náhražkového pohlavního vybití. Příčinou může být neschopnost uskutečnit sexuální styk, vyhasnutí zájmu nebo svobodné rozhodnutí pro sexuální zdrženlivost. Nucená sexuální abstinence vyvolává pocity úzkosti, smutku, napětí [11].

abstrakce

(angl. *abstraction*; lat. *abstraho* = odtahovat, odlučovat)

(1) Myšlenkové vymezení podstatných a obecných vlastností předmětů, jevů nebo činností. Výrazně participuje na pojmotvorném procesu. U osob s postižením, především s mentálním postižením, způsobuje nedostatečná úroveň abstrakce obtíže různého rozsahu při práci s pojmy [40]; způsob myšlenkového postižení předmětu, jehož pomocí se vymezuje určitá stránka či vlastnost věci, kterou nelze smyslově odlišit. Výsledkem jsou pojmy, které nelze vnímat nebo si je představit. Opakem je konkretizace. (2) Abstrakce selektivní – vyzdvižení jediného detailu při současném přehlédnutí mnoha dalších [11].

abúzus

(angl. *abuse*; lat. *abusus* = zneužití)

Nadužívání, zneužívání (v praxi se užívají oba významy, i když zneužívání je přesněji misúzus). (1) Zneužívání, nadměrné požívání psychotropních nebo toxických látek či jejich užívání v nevhodnou dobu (práce, těhotenství). Dané látky (alkohol, káva, tabák, léky proti bolestem) vedou k návyku a jejich požívání má vliv na psychický či somatický stav i navzdory tomu, že užívání těchto látek v přiměřených dávkách může mít stimulující účinek [40]; abúzus můžeme dělit na: (a) návykový nebo bez návyku; (b) jednorázový nebo opakovaný; (c) příležitostný nebo pravidelný. (2) Týrání, zneužívání, zanedbávání, nepřiměřené zacházení [11].

adaptace

(angl. *adaptation*; lat. *adaptare* = přizpůsobit)

(1) Přizpůsobení, úprava věci nebo něčeho podle požadavků (např. adaptace zařízení, budovy, přístroje) [16]. (2) „Proces, jímž se organismus přizpůsobuje životním podmínkám ve svém prostředí.“ [4, s. 14]; v kontextu socializace (míry zapojení) se jedná o přizpůsobení se jedince se speciálními potřebami společenskému prostředí, které je však možné pouze za určitých podmínek [33].

afekt

(angl. *affect*; lat. *affectus* = vášně, nadšení) [40]

Silná a intenzivně probíhající emocionální reakce, jako je např. hněv, zármutek, zděšení, radost nebo nadšení; délka trvání afektu je zpravidla krátká a somaticky se projevuje stenicky (zrychleným dýcháním a tepem, zčervenáním), nebo astenicky (zpomaleným dýcháním a tepem, zblednutím) [11].

afunkce

(angl. *dysfunction*; řec. *a* = ne; lat. *functio* = činnost)

Úplná nepřítomnost nebo ztráta funkce orgánu či orgánového subsystému (např. afázie, alexie, agrafie). Může být dočasná nebo trvalá [11].

agrese

(angl. *aggression*)

Projev přímého nebo nepřímého útoku na člověka, zvíře či předmět. Cílem agresivního projevu je úmyslně poškodit druhou osobu, zvíře nebo věc. Klíčovým aspektem je tedy záměr agresora. Z uvedeného důvodu nemusí být ublížení druhé osobě (např. šlápnutí na nohu v dopravním prostředku, příp. poškození věci z nepozornosti) automaticky interpretováno jako agresivní chování. Útočný projev při agresi vzniká nejčastěji jako reakce na překážku, která stojí

v cestě při saturaci potřeb jedince (frustrace) [1]. Projevy agrese jsou mimořádně variabilní (pomlouvání, nadávání, ničení, bití, týrání) a mění se v závislosti na kontextu situace. Z hlediska situace můžeme rozlišovat agresi skupinovou, mateřskou, samčí, institucionální, dravčí, přesunutou, zástupnou aj. Agrese realizovaná vůči sobě samému se označuje jako autoagrese.

agresivita

(angl. *aggressiveness*)

Vlastnost, postoj, nebo sklon k agresi (útočnému jednání). Agresivita je spojena s vnitřními procesy organismu, které se v nejširším smyslu označují jako schopnost organismu mobilizovat své síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat problémům. Může se jednat o celkové úsilí organismu dosáhnout uspokojení vlastních potřeb, zejména výživových a pohlavních. Vnější projev agresivity se nazývá agrese [1; 11]. Viz *agrese*.

akceptace

(angl. *acceptance*; lat. *accipio* = přijmout, schválit, souhlasit)

Přijetí člověka, chování, idey nebo jiného jevu jedincem či skupinou jedinců. V rámci pomáhajících profesí se akceptace využívá především při práci s klientem, kdy se jednoznačně diferencuje přijetí klienta jako člověka (bez předpokladů a hodnocení) od souhlasu s jeho jednáním či postojem.

alternace

(angl. *alternation*; lat. *alternare* = střídát, měnit)

1) *Lék*. stav, kdy funkci poškozeného nebo eliminovaného centra přebírá jiná struktura [40]. (2) *Somatop.* střídání práce zdravé a postižené končetiny. (3) *Tyflop.* alternace bulbu – střídání se očí ve fixaci u střídavého šilhání [4]. (4) Alternace osobnosti – střídavé prožívání dvou odlišných osobností. (5) Alternace činností – schopnost

pružně měnit a střídát činnosti, hlavně při řešení problémů [11].

alela

(angl. *allele*)

Konkrétní forma genu; určuje fenotyp a ovlivňuje výsledný dědičný znak, rys nebo vlastnost organismu; shoda dvou alel u téhož genu = homozygot, rozdílné alely u téhož genu = heterozygot; z hlediska účinku alel ve fenotypu rozlišujeme alelu dominantní a recesivní. Viz také *gen*.

ambidextrie

(angl. *ambidexterity*; lat. *ambo* = oba; *dexter* = pravý)

Oboustrannost; obratnost člověka na pravou i levou ruku. Z hlediska ontogenetického vývoje lateralit jde o nevyvinutou (nevyjádřenou) pravo-levostrannou diferenciaci, což představuje vývojově nižší znak. U dospělého člověka je ambidextrie nejčastěji potlačená či přecvičená levorukost a procvičená pravorukost, takže ruka původně nevedoucí (pravá) se dostala na úroveň funkční zdatnosti ruky původně vedoucí (levé). U dětí s nevyhrazenou (příp. nevyjádřenou) lateralitou se výchovně podporuje aktivita pravé ruky. Záměrná výchova k obourukosti je dnes odmítána, neboť se tím člověk připravuje o specifický lidský znak, tj. hemisférovou dominanci (tím se degraduje na nižší vývojový stupeň) [4].

ambivalence

(angl. *ambivalence*; lat. *ambo* = oba; *valere* = platit, mít hodnotu)

Rozpornost, dvouznačnost, dilema. (1) Termin zavedl E. Bleuler (1911) a vyjadřuje současnou přítomnost protikladných hodnot, citů, postojů nebo tendencí člověka ve vztahu k určité osobě, situaci či věci. (2) Současná oscilace mezi konkrétní věcí a jejím protikladem. (3) Nejistota ve vztahu k postupu, který bude následovat. Podle

E. Urbana (1973) jde o normální postoj, který se může projevovat v extrémní formě u neurotických osob, naopak zcela chybí u osob psychopatických, náboženských fanatiků, příp. osob fundamentalisticky založených. (4) Ambivalence afektivní – emoční, současný výskyt silných protikladných emocí (např. láska–nenávisť, odpor–náklonnost, strach–touha) ve vztahu k jednomu objektu. (5) Ambivalence intelektuální – současný výskyt protichůdných rozumových argumentů. (6) Ambivalence volní – neschopnost se rozhodnout ve volním směřování (ambitendence) [11].

amniocentéza

(angl. *amniocentesis*, *amniotic fluid test*, AVT)

Odběr plodové vody; invazivní lékařský postup v prenatalní diagnostice, při němž je odebráno malé množství plodové vody (amniotické tekutiny) obsahující buňky plodu; využívá se především v oblasti zjišťování chromozomálních abnormalit a dalších geneticky podmíněných vývojových poruch nebo onemocnění plodu, včetně infekcí; zákrok (odběr plodové vody) se obvykle realizuje od 15. gestačního týdne; doporučuje se zejména ženám nad 35 let [44].

anamnéza

(angl. *anamnesis*; řec. *anamnēsis* = rozpo-
mínání, vzpomnutí)

Předchorbí. (1) Objevování a poznávání dřívějších skutečností a vztahů souvisejících se současnými [11]. (2) Diagnostická nebo výzkumná metoda, která se zaměřuje na získávání a shromažďování údajů o situaci jedince z oblasti jeho zdravotní, sociální, ekonomické, pedagogické, rodinné a jiné sféry; cílem je rozpoznat a zjistit, které okolnosti z minulosti mohou mít vliv na vznik současné nemoci, choroby či problému u jedince.

anatomie

(angl. *anatomy*; řec. *ana* = na;
tomé = řezání)

Věda o stavbě a složení těla rostlin, živočichů a člověka. (1) Humánní anatomie – nauka o normální stavbě lidského těla. (2) Normální anatomie – nauka zabývající se studiem zdravého těla. (3) Patologická anatomie – nauka o chorobných změnách v organismu (morfologických, fyziologických apod.) [40].

andragogika

(angl. *andragogy*, *adult education*; řec.

andros = muž, dospělý; *agóge* = vedení)

Pedagogická disciplína zabývající se výchovou a vzděláváním dospělých osob [16]. V obecněpedagogickém významu je označení andragogika přisuzováno H. Hanselmannovi pro jeho spis *Andragogik: Wesen, Möglichkeiten, Grenzen der Erwachsenenbildung* (Curych, 1951). (1) Andragogika speciální – speciální pedagogika dospělých osob s postižením, jejímž předmětem jsou procesy resocializace a revalidizace, jejich další výchovy a dalšího vzdělávání, příp. jejich sebevýchovy a sebezvzdělávání. Jedná se především o osoby postižené později, v dospělosti. Někdy se do předmětu speciální andragogiky zahrnuje navíc též výchova rodičů postižených dětí [4].

anomálie

(angl. *anomaly*, *anomalies*; řec. *a* = zápor,
nomos = pravidlo, zákon; nerovnost)

Relativně trvalá odchylka od normy (nebo od toho, co je typické) v oblasti somatické, duševní nebo v jejich kombinaci, která však ještě není považována za patologický stav [4; 30].

antropologie

(angl. *anthropology*; řec. *anthropos* = člověk;
logos = nauka)

Věda studující tělesný stav člověka a sledující jeho vývoj. Má tři hlavní směry:

(1) Fyzická antropologie – zkoumá lidské tělo z hlediska morfologického, fyziologického a vlivu prostředí. Studuje změny probíhající během vývoje člověka a všimá si rozmanitosti různých tělesných vlastností. Vývojové zákonitosti dětského věku studuje biologie dítěte, která je významnou součástí fyzické antropologie. Předmětem jejího zkoumání je dítě zdravé, dočasně nebo trvale nemocné a postižené defektem. (2) Paleoantropologie a historická antropologie – zaměřuje se na změny, jimiž procházel živočišný předchůdce člověka a které prodělal i člověk sám v průběhu svého historického vývoje. (3) Etnická antropologie – studuje vlastnosti člověka vzhledem k jeho rozšíření a podmínkám na zemském povrchu.

Zakladatelem české moderní antropologie je J. Matiegka, který jako první provedl rozsáhlý výzkum základních tělesných znaků české mládeže. Výsledky jeho práce se staly podkladem pro zjišťování změn, které ve vývoji mládeže probíhají. V oblasti biologie dítěte přinesly nejvýznamnější úspěchy státní výzkumy mládeže organizované pravidelně po 10 letech (od roku 1951) V. Fetterem. Stanovily normy pro výšku, váhu, obvod hrudníku a obvod hlavy pro hochy a dívky od 0 do 18 let a zjišťovaly významné rozdíly ve vývoji mládeže ve srovnání s tělesným vývojem mládeže v minulosti. Nejdůležitější metodou fyzické antropologie je antropometrie [4].

apercepce

(angl. *apperception*; lat. *a*, *ad* = k; *perceptio* = vnímání, vjem, chápání)

Vnímání s pochopením vnímaného ve vztahu k doposud osvojenému množství poznatků a zkušeností; apercepce podmíněna individuálním zájmem nebo motivací. Může být aktivní (vědomá, řízená vůlí) nebo pasivní (vynucená okolnostmi) [4]. Jako první začal apercepce měřit

J. M. Cattell prostřednictvím tachistoskopu. W. Stern dělil apercepce do čtyř vývojových období: (1) do 8. roku jsou věci a osoby vnímány bez souvislostí, (2) od 9. do 10. roku jsou vnímány především činnosti a děje, (3) od 10. do 13. roku prostorové, časové a příčinné vztahy, (4) od 14. roku – hodnotící stadium, kdy je pozorované okolí současně hodnoceno. Toto dělení překonal J. Piaget a další [11].

aplasie

(angl. *aplasia*; řec. *plasis* = tvoření)

Vrozené chybění či nevyvinutí určitého orgánu nebo části těla [4].

asistent pedagoga; pedagogická asistence

(angl. *teaching assistant*, *teacher's aide*, *education assistant*, *special need teacher assistant*, *special needs teaching assistant*, *additional needs teaching assistant*; *teaching assistance*, *education assistance*, *special need assistance*, *special educational needs assistance*)

Postavení asistenta pedagoga je upraveno zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů – ředitel mateřské školy, základní školy, základní školy speciální, střední školy a vyšší odborné školy může se souhlasem krajského úřadu ve třídě nebo studijní skupině, ve které se vzdělává dítě, žák nebo student se speciálními vzdělávacími potřebami, zřídit funkci asistenta pedagoga. V případě dětí, žáků a studentů se zdravotním postižením a zdravotním znevýhodněním je nezbytné vyjádření školského poradenského zařízení (§ 16). Hlavní činnosti asistenta pedagoga jsou uvedeny v § 7 vyhlášky 73/2005 Sb., ve znění pozdějších předpisů: (a) pomoc pedagogickým pracovníkům školy při výchovné a vzdělávací činnosti, pomoc při komunikaci se žáky a zákonnými zástupci

žáků a komunitou, ze které žák pochází, (b) podpora žákům při přizpůsobení se školnímu prostředí, (c) pomoc žákům při výuce a při přípravě na výkonu, (d) nezbytná pomoc žákům s těžkým zdravotním postižením při sebeobsluze a pohybu během vyučování a při akcích pořádaných školou mimo místo, kde škola v souladu se zápisem do školského rejstříku uskutečňuje vzdělávání. Žádost o souhlas se zřízením funkce asistenta pedagoga obsahuje název a sídlo právnické osoby, která vykonává činnost školy, počet žáků a tříd celkem, počet žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, dosažené vzdělání asistenta pedagoga, předpokládanou výši platu nebo mzdy, zdůvodnění potřeby zřízení funkce asistenta pedagoga, cíle, které chce ředitel školy zřízením této funkce dosáhnout, a náplň práce asistenta. Asistenta pedagoga zajišťuje škola. Jedná se o pedagogického pracovníka, zaměstnance školy. Zákonem (č. 563/2004 Sb., § 20) jsou stanoveny konkrétní požadavky na jeho kvalifikaci: vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd; vyšším odborným vzděláním získaným studiem v akreditovaném vzdělávacím programu vyšší odborné školy v oboru zaměřeném na přípravu pedagogických asistentů nebo sociální pedagogiky; středním vzděláním s maturitní zkouškou získaným ukončením vzdělávacího programu v oboru zaměřeném na přípravu pedagogických asistentů; středním vzděláním s výučním listem získaným ukončením vzdělávacího programu středního vzdělávání a studiem pedagogiky; základním vzděláním a absolvováním akreditovaného vzdělávacího programu pro asistenty pedagoga uskutečňovaného zařízením dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.

asistivní technologie

(angl. *assistive technology*)

Jakékoli zařízení, které může jedinec se speciálními edukačními potřebami použít k vyřešení problému v kontextu jeho postižení nebo ke zlepšení jeho schopností [Pierangelo, Giuliani 2007, in 21]; zahrnují asistenční, adaptační a rehabilitační prostředky a také proces používaný při jejich výběru a aplikaci [2]; asistivní technologie zvyšují u osob s postižením či znevýhodněním jejich produktivitu a nezávislost ve vztahu k intaktní společnosti (např. překonáváním informačních a technických bariér) [2; 19].

autoerotismus

(angl. *autoeroticism*; řec. *autos* = sám; *éros* = touha, rozkoš; *ismus* = směr, orientace)

Autoerotika, sebeláska; „láska k vlastní osobě projevující se jako pohlavní vzrušování vlastní osobou spolu s různými způsoby uspokojování sexuálního pudu bez účasti a stimulace partnera; příkladem je masturbace či jakékoli sexuální vzrušení vyvolané fantaziemi, sledováním, čtením nebo posloucháním erotických zdrojů, ústící v sexuální uspokojení jedince; někteří zastánci psychoanalýzy ztotožňují autoerotismus s narcismem, příp. považují za autoerotiky objevitele, vědce, sportovce apod., a to pro jejich často vysokou hladinu sebelásky; opakem je aloerotismus“ [11, s. 55].

autoregulace

(angl. *autoregulation*; řec. *autos* = sám; lat. *regularare* = řídit, vést)

Psychol. schopnost jedince řídit své volní jednání (tj. vědomě se snažit o dosažení stanoveného cíle), přičemž jedinec sám sebe prožívá jako původce děje. Autoregulace se v chování jedince promítá jako schopnost sebeovládnutí. Na sociální úrovni dochází k přijetí společenských norem,

k jejich zvnitřnění, díky čemuž se stávají součástí autoregulačního systému jedince. Tento proces je na nedostatečné úrovni u sociálně narušených jedinců [4].

autorita

(angl. *authority*; lat. *auctoritas* = vliv, váha, moc)

Obecně přijatý a uznávaný neformální vliv osoby nebo instituce založený na určitých kvalitách a vztazích; (1) *sociol.* vztah, ve kterém osoby nebo instituce přebírají vedoucí roli a prosazují cíle určitých skupin; (2) *círk.* zplnomocnění církve ke spásitelskému poslání, které na ni přenesl Ježíš Kristus [16].

avitaminóza

(angl. *avitaminosis*; lat. *vita* = život; arab. *amine* = čpavek)

Onemocnění způsobené nedostatkem vitaminů. Při nedostatku vitaminu A je prvním příznakem šeroslepost, později degenerativní změny oční rohovky a suchost kůže. Nedostatek vitaminu D způsobuje křivici (u nás se vitamin D musí malým dětem uměle dodávat). K neplodnosti a k nervovým svalovým poruchám může vést nedostatek vitaminu E. Nedostatek vitaminu K způsobuje krvácivost. Nedostatek vitaminu B1 způsobuje onemocnění beri-beri, které je u nás vzácné a projevuje se hlavně onemocněním nervových vláken. Při nedostatku vitaminu B2 dochází k onemocnění ústních koutků a očí; vitaminu B6 k precitlivělosti (nebo netečnosti) a kožním příznakům. Při nedostatku kyseliny nikotinové (patříci do skupiny vitaminů B) se vyskytují kožní změny (pelagra), ústní a gastrointestinální obtíže (rudý jazyk, nedostatek trávicích šťáv), neurologické příznaky s únavou a nechutenstvím. Nedostatek vitaminu B12 vede ke zvlášť zhoubné chudokrevnosti a k různým nervovým poruchám. Nedostatek vitaminu C vede

ke kurdějím, při nichž je zpomaleno hojení ran, vypadávají zuby, vážné osifikace kostí, dochází ke křechnutí cév (tím se krev snadněji vylévá) [4].

B

bisexualita

(angl. *bisexuality*; lat. *bis* = dvakrát; *sexus* = pohlaví)

Pohlavní obojetnost [4] neboli nevyhraňená pohlavní orientace, kdy je člověk zaměřen na obě pohlaví [44]. Nemusí jít jen o erotickou přitažlivost, ale i navázání hlubšího emocionálního vztahu jak s opačným, tak se stejným pohlavím.

bolest

(angl. *pain*)

Subjektivně nepříjemný vjem; nepříjemný smyslový a emocionální zážitek spojený s aktuálním nebo potenciálním poškozením, anebo se jako takový popisuje [51]; nepříjemný pocit a vjem, který patří k základním a důležitým příznakům onemocnění (zánětu, úrazu, nádoru aj.) a jehož biologickým smyslem je upozornit na vznikající chorobu [44, s. 130].

buňka

(angl. *cell*; lat. *cellula*)

Základní stavební a funkční jednotka živých organismů, která je schopna se sama dělit a má vlastní metabolismus [44].

C

curriculum

(angl. *curriculum*; lat. *curriculum* = běh, opis)

(1) Označení pro obsah a časovou posloupnost (např. obsah a posloupnost vzdělávání, učební plán) [40]. (2) *curriculum vitae* (z lat. *curriculum* = běh, opis; *vita* = život) – biografie, životopis.

D**defekt**

(angl. *defect, impairment*;
lat. *defectus* = úbytek)

Vada, porucha, úbytek nebo poškození, která se projevuje jako vážný a relativně trvalý nedostatek, ztráta nebo nepřítomnost určité funkce či orgánu [Košč, in 15]. Orgánový defekt představuje poškození, chybění nebo nedostatek některé části orgánu či orgánového celku. Příčinou orgánového defektu je nejčastěji hereditární nebo kongenitální méněcennost (vývojový defekt), kupř. rozštěpy (patra, obličje, páteře), nemoc, např. srdeční vada, obrna svalových skupin, chronické změny tkání, nebo trauma (úraz), kupř. poškození mozku a jeho funkcí (např. fázie, grafie) po traumatu lebky [33]. „Funkční defekt znamená poruchu orgánové funkce, popř. poruchu v celkových funkcích organismu, aniž by původně orgán nebo orgánový systém byl tkáňově porušen. Sem patří orgánové neurózy (např. srdeční, žaludeční, cévní), psychoneurózy (kupř. různé nutkavé stavy a fobie) a poruchy chování, sociálních vztahů, citových vazeb atd.“ [33, s. 8]. Viz také *vada*.

defektivita

(angl. *disability, handicap, defectiveness*)

Porucha celistvosti (integrity) člověka, která se projevuje jako porucha vztahů organismu se společenským prostředím. Především se jedná o narušení vzájemných vztahů v oblasti edukace a práce. Hlavní znaky: (1) vytvoření průvodních změn ve struktuře osobnosti z důvodu promítání orgánového nebo funkčního defektu do sociální dimenze člověka; (2) jedná se o proces dlouhodobý, který vylučuje krátkodobé nebo přechodné porušení vztahů ke společnosti; (3) porucha společenských vztahů se také týká vztahů ke kolektivu lidí nepostižených (intaktních); (4) narušení

vztahů je dialektické (důsledky pro jedince i společnost); (5) nejedná se o stav trvalý nebo uzavřený (podléhá změnám, které mohou působit jak pozitivně, tak negativně) [33]. Viz také *disabilita*.

deficit

(angl. *deficit*)

Mírný, částečný a relativně ireparabilní nedostatek nebo narušení nějaké funkce. Deficit je diagnosticky identifikovatelný a v porovnání s defektem představuje méně závažný stav, který se může objevovat i přechodně [Košč, in 40]. Psychický deficit je relativně trvalá odchylka chování od psychické normy [11]. Jedná se o stav, kdy výkon jedince v určitém aspektu nebo celkově spadá níž v porovnání s typickými ukazateli jednotlivců či v porovnání s některými ukazateli v jejich vlastním současném nebo minulém chování [Košč, in 15].

deformita

(angl. *deformity*; lat. *deformitas* = znetvoření, zohavení)

Vrozená nebo získaná vada; změna tvaru, podoby orgánu či části těla (kostí, svalů), které se liší svou formou od normálního stavu. Známé jsou vývojové deformity lebky, hrudníku, kloubů, končetin apod. Získané deformity vznikají po úrazech nebo zánětlivých onemocněních (deformity kostí, kloubů). Traumatické (poúrazové) deformity se označují jako deformace [4].

dekompence

(angl. *decompensation*)

Neúspěšné vyrovnání organismu s negativním vlivem na jeho činnost. Intenzita škodlivého vlivu se promítá do selhání některého orgánu nebo funkce [40].

depistáž

(angl. *screening*; fran. *piste* = stopa)

Cílené vyhledávání jedinců [40]; postupy, které umožňují efektivně získávat plošné

informace o sledovaném jevu [11]. Viz také *skríníng*.

deprivace

(angl. *deprivation*)

Viz *psychopedická terminologie*.

detekce

(angl. *detection*; lat. *detectio* = objevení, objevování)

Ve speciálněpedagogickém pojetí jde o pátrání, odhalování, objevování chyb, postižení, narušení v populaci nebo u jedince (detektor lži – přístroj na odhalování nepravdivosti výroků vyšetřovaného) [40].

deteriorace

(angl. *deterioration*)

Viz *psychopedická terminologie*.

diagnostika

(angl. *diagnostic, diagnostics*; řec. *dia* = odděleně, hloubkově, *gnosia* = poznání)

(1) činnost, proces nebo postup směřující ke zjištění diagnózy [11]; (2) nauka o rozpoznávání nemocí, resp. o metodách rozpoznávání nemocí [40] či stavů mimo zdraví.

diagnóza

(angl. *diagnosis*)

Určení, identifikování, rozeznání a pojmenování stavu na základě diagnostiky [11].

didaktika speciální

(angl. *special didactics*; řec. *didaskein* = učit se, vyučovat)

Speciálněpedagogická vědní disciplína zabývající se zákonitostmi procesu vyučování dětí a mládeže s postižením. Didaktika speciální reflektuje druh a stupeň postižení či narušení a současně věk těchto jedinců. V souladu s druhem a stupněm postižení/narušení se dělí na: didaktiku osob tělesně postižených a trvale znevýhodněných, osob se zrakovým postižením, osob se

sluchovým postižením, osob s mentálním postižením, osob s narušenou komunikací schopností a osob psychosociálně narušených. Na základě obsahu vzdělávání je možné hovořit o didaktice (metodice) obecně vzdělávacích předmětů, oborových předmětů, pracovního vyučování apod. Didaktika speciální vychází z principů obecné didaktiky (jež je součástí pedagogiky), která dle potřeb modifikuje a vypracovává speciální postupy (např. používání Braillova písma, znakového jazyka ve vyučování apod.) [40].

disabilita

(angl. *disability*)

Omezení nebo ztráta (vyplývající z vady, poruchy nebo poškození) schopnosti vykonávat činnosti (aktivity) takovým způsobem nebo v takovém rozsahu, jaký je u člověka považován za normální (běžný) [ICIDH, 1980, in 25]; „snížení funkčních schopností na úrovni těla, jedince nebo společnosti, které vzniká, když se občan se svým zdravotním stavem (zdravotní kondicí) setkává s bariérami prostředí“ [23, s. 9].

disimulace

(angl. *dissimulation*; lat. *dissimulatio* = zastírání)

Zastírání chorobných příznaků, a to psychických (např. chorobný strach, fobie), anankastických (vtíravých myšlenek) či somatických (kupř. bolesti, poruchy hybnosti, obrny). Vyskytuje se jak u dospělých, tak i u dětí. Její prokázání je však u dospělých ve srovnání s dětmi těžší. Důvody k disimulaci bývají různé (např. touha po propuštění z nemocničního do domácího prostředí) [4; 40].

diskriminace

(angl. *discrimination*; lat. *discrimen* = rozdíl, rozlišování, hranice)

(1) vyřazování, omezování, pronásledování,

odnětí práv určité skupiny osob z různých důvodů (např. třídní nebo společenské postavení, národnost, rasa, náboženství, pohlaví, sexuální orientace, politické názory apod.); obecně rozlišování (kupř. mezi podobnými předměty, vlastnostmi nebo pojmy) [Košč, in 40]; (2) diskriminace sluchová – rozlišování a identifikace sluchových signálů odlišného charakteru (jemná a hrubá diskriminace). Snížená schopnost diskriminace řeči je častá u osob nedoslýchavých, zejména u těch jedinců, kteří získali sluchové postižení před ukončením výstavby řeči. Projevuje se nedostatečnou diskriminací slyšené promluvy při dostatečné (optimální) hlasitosti řečového stimulu. Ke zjištění schopnosti diskriminace se využívá slovní audiometrie (viz *surdopedická terminologie*). Zlepšování diskriminace sluchové je možné soustavnými speciálními (diskriminačními) cvičeními. Zlepšování diskriminace sluchové je jedním z významných úkolů reedukace sluchu [4].

dispenzarizace

(angl. *screening and management, dispensarization*; lat. *dispensatio* = odvažování, rozdělování)

Jedna z metod zdravotnictví; aktivní a včasné vyhledávání osob, které potřebují zdravotnickou pomoc; na základě komplexního vyšetření zdravotního stavu a analýzy jejich životního a pracovního prostředí je poskytována komplexní, soustavná léčebně preventivní péče. Jedná se o celý komplex preventivních, léčebných, hygienických, zdravotnicko-výchovných, protiepidemiologických opatření zaměřených na ozdravení organismu a jeho zevního prostředí. Objekty dispenzarizace jsou kojenci, nezralé děti, osoby s tuberkulózou, s postižením oběhového ústrojí, plicními onemocněními, alergiemi, s poruchami žláz s vnitřní sekrecí, s neurologickými

a duševními onemocněními, vrozenými vývojovými vadami apod. [4].

dispozice

(angl. *disposition*; lat. *dispositio* = povaha, uspořádání)

Organizovaný celek psychofyziologických tendencí reagovat jistým způsobem; sklon nebo náchylnost k některým nemocem, povahové úchytky, poruchy chování apod. [Košč, in 40]. Příčiny dispozice jsou vnitřní (věk, pohlaví, individuální příčiny) a zevní (způsob života, výživa, práce, odpočinek, různé zvyky, životospráva, vlivy prostředí apod.). Souhrn dílčích vnitřních dispozic tvoří individuální dispoziční strukturu jedince (konstituce). Způsob a uplatnění různých dispozičních zevních a vnitřních faktorů se vzájemně různě prolíná a význam jednotlivých činitelů se tím ovlivňuje [4].

divergence

(angl. *divergence*; lat. *divergere* = obracet se, klonit se, rozpínat se)

Obecně rozbíhavost; funkční strukturální uspořádání v nervové síti, ve kterém axon jednoho neuronu komunikuje prostřednictvím svého rozvětvení s větším počtem postsynaptických neuronů [40].

dominance

(angl. *dominance*; lat. *dominans* = vládnuocí)

Převládání (např. jednoho znaku nad jiným); funkční převaha jedné z obou hemisfér mozku. Projevuje se tak, že dominantní (vedoucí) hemisféra se účastní na řízení fatických (řečových) funkcí a promítá se v motoriku vedoucí horní končetiny. „Dřívější názor, že dominantní hemisféra řídí veškeré fatické, jakož i motorické a senzorické funkce, byl korigován zjištěním překřížené dominance, při níž pro některé funkce (např. sluchové, zrakové, senzitivní) může mít vedoucí úlohu